

IN HET HART VAN...

Samenwerking zit in het hart van Sterk Techniekonderwijs. In deze serie belichten we op basis van gesprekken¹ met STO-regio's inspirerende voorbeelden van samenwerking tussen de ketenpartners in de regio. Dit keer ligt de focus op de samenwerking tussen het vmbo en het mbo.

Sterk Techniek- onderwijs: een nieuw momentum

Al meer dan 20 jaar staat een betere aansluiting in de beroepskolom – aanvankelijk vanuit het streven naar meer hoger opgeleiden – hoog op de agenda². In de 'Doorstroomagenda Beroepsonderwijs benadrukte de Commissie Boekhoud (2001) het belang van doorlopende leerlijnen tussen voortgezet en middelbaar beroepsonderwijs. Een voorwaarde daarvoor is volgens de commissie 'samenwerking die beleidsmatig, organisatorisch, programmatisch en methodisch in het teken staat van een optimale loopbaanbegeleiding van en trajectontwikkeling bij deelnemers. Het concept van longitudinale, geïntegreerde leerwegen staat voor deze samenwerking in eerste instantie model' (Baarda & Voncken, 2017³).

Sindsdien staan een soepele overgang en betere aansluiting tussen het vmbo en mbo hoog en vaak op de agenda in beleidsbrieven; als hoofd- of als neven doel bij vernieuwingen en in actieplannen voor vmbo en mbo (denk aan Innovatie-arrangementen, leerwerktrajecten, VM2-routes, vakmanschaps-, technologie- en beroepsroutes, Toptechniek in Bedrijf, (soms) RIF-projecten, Sterk Beroepsonderwijs, Sterk Techniekonderwijs). Vaak in de vorm van doorlopende leerlijnen (programmatische aansluiting)

of, van recenter datum, doorlopende leerroutes. In schooljaar 2020-2021 werd de wet 'Doorlopende leerroutes' van kracht, die vmbo- en mbo-scholen meer mogelijkheden biedt om in samenwerking de aansluiting te verbeteren en een ononderbroken leerweg/soepele overgang te realiseren⁴.

Een nieuwe regeling, experiment of project maakt dat veel scholen het streven naar betere aansluiting en samenwerking weer oppakken. Kennelijk werken

¹ Deze gesprekken zijn gevoerd in het kader van casestudies bij 20 STO-regio's en vormen onderdeel van de jaarlijkse Monitor Sterk Techniekonderwijs.

² In feite betekende de introductie van de startkwalificatie op mbo niveau 2 door de cie. Rauwenhoff in 1990 al, dat elke vmbo'er de overstap naar het mbo moet maken.

³ <https://www.sterkberoepsonderwijs.nl/inspiratie/waar-een-wil-is-is-een-leerweg>

⁴ Dat kan bijvoorbeeld door keuzevakken vmbo en keuzedelen mbo op elkaar af te stemmen, door gezamenlijk onderwijs te verzorgen, door te werken vanuit een gezamenlijke visie en een PTA/OER, of door gebruik te maken van teambevoegdheid, waardoor vmbo en mbo-docenten één team kunnen vormen. Ook een geïntegreerde route naar mbo2 niveau waarbij er geen vmbo-examen wordt afgelegd behoort tot de mogelijkheden.

regelingen en projecten stimulerend voor (hernieuwde) aandacht voor een betere aansluiting en samenwerking tussen vmbo en mbo en geven ze een impuls om aan de slag te gaan. De keerzijde is dat dat regelingen en projecten doorgaans eindig zijn. Daardoor lijkt het op z'n minst dat er vaak opnieuw gestart wordt en worden bereikte resultaten niet duurzaam of structureel.

Met het programma Sterk Techniekonderwijs is een nieuw momentum ontstaan voor samenwerking tussen vmbo en mbo: "Een sterk vmbo draagt namelijk bij aan de doorstroom via het middelbaar beroepsonderwijs naar de arbeidsmarkt", zo stelde de minister in de brief 'Samen naar een sterk technisch vmbo' (2018). In de STO-plannen en -regio's is dit onder deze vlag opgepakt. Betrokkenheid van het mbo en het bedrijfsleven is een 'must' in Sterk Techniekonderwijs.

Het doel dat de regio's hebben met de samenwerking tussen vmbo en mbo verschilt en is soms breder, soms smaller geformuleerd. Een paar voorbeelden: "Door een doorlopende leerlijn jongeren makkelijker van vmbo techniek naar mbo techniek laten doorstromen, zo de kans vergroten dat ze later in het technisch bedrijfsleven gaan werken"; "Belangstelling voor techniek stimuleren en daarmee doorstroom naar technisch mbo"; "Studenten een goed beeld geven van de mogelijkheden in het mbo-onderwijs, zodat ze een gedegen keuze kunnen maken, op basis van een goed aanbod"; "Meer instroom van vmbo-leerlingen (ook zonder technisch vmbo-profiel) in de technische mbo-opleidingen"; "Bij hoge krimp de instroom in technisch mbo gelijk houden"; "De doorstroom van leerlingen vanuit PIE en BWI vergroten." "Een meer vloeiende overgang vmbo-mbo realiseren." Deze doelen worden vertaald in actielijnen en samenwerkingsactiviteiten die variëren in intensiteit en samenhang.

De knip tussen vmbo en mbo en de rol van het vmbo leveren een complex startpunt op voor de samenwerking. Het vmbo kent een diverse doelgroep: van jongeren die nog moeten ontdekken wat ze kunnen en willen tot jongeren die al vroeg weten welk beroep(srichting) ze willen gaan uitoefenen. Doorlopende routes zijn er voor jongeren die goed weten wat ze willen en samenwerking tussen vmbo en mbo begint dan vaak met het sleutelen aan programmatische aansluiting. Maar ook voor leerlingen die in het vmbo nog niet precies weten wat ze willen moet het mogelijk zijn om in het mbo elke opleiding te kunnen kiezen waar dan hun voorkeur naar uitgaat (zogenaamde niet-verwante doorstroom) en daarin soepel te kunnen doorstromen. Dit leidt onvermijdelijk tot complexe vraagstukken in de afstemming op en samenwerking met het mbo.

Wat doen vmbo- en mbo samen?

Vmbo en mbo werken samen bij het ontwikkelen en afstemmen van onderwijs⁵. Regelmatig wordt er samengewerkt om keuzevakken en keuzedelen op elkaar af te stemmen om er een doorlopende lijn van te maken. Daardoor wordt de overgang soepeler en wordt het voor leerlingen interessanter of meer motiverend als ze al in een eerder stadium een onderdeel kunnen afronden. Ook bij het nieuw aanbieden van een keuzevak wordt vaak het overleg of de samenwerking met het mbo gezocht. Leerlingen voeren hun keuzevakken/-delen uit op het mbo, kunnen de aanwezige faciliteiten, machines en materialen benutten en maken zo ook al kennis met de mbo-omgeving en -opleidingen. Er is uitwisseling van personeel: vmbo-leerlingen krijgen les van mbo-docenten op het mbo en/of op de vmbo-locatie en vmbo-docenten gaan mee naar het mbo. Ook worden mbo-4 studenten ingezet in de begeleiding van vmbo'ers. Op veel plekken wordt er in en buiten werkgroepen gewerkt aan programmatische afstemming om overlap in de programma's eruit te halen. Ook leggen docenten van vmbo en mbo samen bedrijfsbezoeken af om op de hoogte te blijven van

de actualiteit als onderdeel van het ontwikkelen van onderwijs of trekken ze samen op in professionaliseringsactiviteiten (bijvoorbeeld docentenstages).

In 2021 is STO-regio Capelle-Oostland gestart met de doorlopende leerroute. De vrijdag is vmbo-dag. Dan komen leerlingen naar het mbo om hun keuzevakken te doen. Het gaat om routes voor basisleerlingen naar mbo2, die drie jaar duren. In leerjaar 1 van de route (leerjaar 3 vmbo) worden de lessen op het vmbo gegeven. De inhoud van de lessen is afgestemd met het lesprogramma van het mbo. In leerjaar 2 van de route (leerjaar 4 vmbo) doen ze de praktijkvakken op het mbo en in het derde jaar ronden ze op het mbo de niveau 2 opleiding af. Daarna worden leerlingen gestimuleerd om door te gaan naar niveau 3, eventueel in de bbl. Vooralsnog is ervoor gekozen om het vmbo-examen erin te houden. Het is de bedoeling in de komende periode de doorlopende route ook voor kaderleerlingen te ontwikkelen.

⁵ Overigens zijn er ook binnen het aanbod van het vmbo initiatieven die een impact kunnen hebben op de doorstroom naar technisch georiënteerde opleidingen in het mbo, denk aan het recent ontwikkelde keuzevak Zorgtechnologie (binnen Z&W) en/of activiteiten rondom de pgp's/de Nieuwe Leerweg.

STO helpt om na te denken over doorlopende routes, zo zeggen programmaleiders. Vaak is de inzet het realiseren van tijdwinst/versnelling in de leerloopbaan. Op een aantal plekken zijn er geïntegreerde leerroutes voor vmbo-basisleerlingen ontstaan, waarin ze al gedurende de bovenbouw van het vmbo gedeeltelijk overstappen naar het mbo en na 3 jaar hun startkwalificatie behalen en sneller kunnen doorleren op een hoger mbo niveau. Vaak zijn deze activiteiten één (vmbo-school) op één (mbo-instelling) georganiseerd en gaat het om samenwerking vanuit een profiel. Dat betekent ook dat het voor het mbo om kleine groepen leerlingen gaat. Er zijn signalen dat door werken aan doorlopende routes voor de technische profielen er ook vraag ontstaat bij andere profielen. Van het één komt het ander, mits het goed loopt: zo kan het vmbo soms profiteren van het netwerk en de relaties die het mbo met bedrijven heeft. Op enkele plekken, waaronder Zeeland, is het gelukt om meer mbo-techniekopleidingen in de nabijheid van het vmbo te realiseren. Andersom zijn er soms zorgen dat de bereikbaarheid verkleind wordt door mbo-fusies en dientengevolge herbepaling van opleidingslocaties. Daarnaast wil men - vooral in het oosten van het land - vmbo'ers liefst zo nabij mogelijk in de regio opleiden, met het oog op het behoud van de jongeren voor de regionale arbeidsmarkt.

In STO-regio Meppel-Steenwijk is een regionale praktijkacademie (RPA) opgezet, in samenwerking met de vmbo-scholen, het mbo, de gemeenten en bedrijven, die een financiële bijdrage leveren, waardoor studenten vier dagen werken en vijf dagen betaald krijgen. Het theorieonderwijs wordt verzorgd door het mbo. De bedrijven nemen studenten in dienst. Leerlingen die een vmbo-diploma halen kunnen zo in de gemeente blijven om een bbl-opleiding te volgen. Dat komt tegemoet aan een grote wens van het bedrijfsleven: dat leerlingen behouden worden voor het regionale bedrijfsleven en niet wegtrekken naar de stad.

Naast met het mbo bestaat in veel regio's – soms al van oudsher – voor de bbl een goed lopende samenwerking met (georganiseerde) opleidingsbedrijven/bedrijfsvakscholen (schilders, bouw, installatietechniek), die dicht bij de arbeidsmarkt staan en "intrinsiek gemotiveerd zijn om voor de betreffende branche op te leiden".

In elkaars keuken kijken

Waar in de activiteiten met het basisonderwijs vaak een brede(re) benadering van techniek en technologie

is terug te zien (bijvoorbeeld via de zeven werelden), loopt het in de activiteiten met het mbo vaak langs de lijn van de techniekopleidingen. Ten opzichte van de start is het bewustzijn gegroeid dat STO veel met LOB te maken heeft, en liefst: 'doorlopende LOB'.

Een programmaleider: "Het begint mondjesmaat te komen. Vmbo-leerlingen willen graag zien waarom wat ze doen ertoe doet. Dat betekent een andere presentatie van techniek, namelijk niet zozeer als doel, maar als middel om met techniek en technologie een bijdrage te kunnen leveren aan belangrijke maatschappelijke vragen."

In een paar regio's wordt op het mbo op een vaste middag een carroussel georganiseerd, waarbij ook niet-techniekleerlingen kunnen kennismaken met technische mbo-opleidingen. Dat is een activiteit die voor grotere groepen leerlingen geschikt is.

In STO-regio Zuid-Limburg was de uitkomst van een inventarisatieronde langs vmbo-scholen dat zij graag meer buddystages wilden, opdat leerlingen tijdens de bovenbouw vmbo onder begeleiding van mbo-studenten op afdelingen binnen het mbo kunnen ervaren 'wat het voor je betekent' (LOB).

Een andere vorm van oriëntatie is die op de beroepsbegeleidende leerweg (bbl) in het mbo, een leerweg die minder bekend is en ook minder 'gepromoot' wordt dan de bol. Bij werkgevers – en bij leerlingen – is deze leerweg wel in trek, vanwege de combinatie van werken en leren. In STO-regio Apeldoorn e.o. is daarom mbo-capaciteit aan de programmalijn 'oriëntatie' toegevoegd, om de bbl als mogelijkheid zichtbaarder te maken. Het mbo schrijft iedereen in in de bol en na 10 weken wordt bekeken of je 'goed genoeg bent' (werknemerscompetenties en leren door doen) voor de bbl-opleiding.

Er zijn actielijnen geformuleerd en voor de uitvoering zijn projectgroepen of werkgroepen in het leven geroepen, met vmbo- en mbo-docenten en soms ook vertegenwoordigers van het bedrijfsleven. Elkaar en elkaars praktijk en programma leren kennen is vaak een eerste stap in de samenwerking. Er zijn immers nogal wat verschillen tussen vmbo en mbo, in taal, cultuur, kaders, (verticale dan wel horizontale) organisatie, maar ook in hoe docenten hun leerlingen benaderen. Elkaar leren kennen en bij elkaar in de keuken kijken worden gezien als voorinvestering voor een verdere samenwerking. Docenten zijn gemotiveerd door de inhoud van het onderwijs. Als ze die samen kunnen ontwikkelen loopt dat doorgaans goed, zo is de ervaring, zij het dat er soms aandacht nodig is om te zorgen dat er ook

vernieuwing optreedt. Wat goed werkt is vaste tijdstippen inroosteren voor overleg en/of werksessies, bijvoorbeeld de vrijdagmiddag. Als het goed loopt, ontstaat er meer vertrouwen en weet men elkaar sneller te vinden. Dat kan weer leiden tot nieuwe gezamenlijke activiteiten. Maar het is ook kwetsbaar: het gaat vaak om een één-op-één samenwerking, die persoonsafhankelijk is en om kleine aantallen per profiel. Het is meer uitzondering dan regel dat er een samenwerking is rond doorlopende routes of leerlijnen tussen het mbo en meerdere vmbo-scholen samen. De ruimte die Vernieuwing vmbo geeft om profielen een eigen invulling te geven, maakt ook afstemming tussen vmbo-scholen nodig. Wel zijn er een paar regio's waar het gesprek bovenregionaal gevoerd wordt, en heeft het mbo soms een rol om vragen van individuele vmbo-scholen te verbinden. Activiteiten waarin vmbo-scholen en mbo gezamenlijk optrekken zijn er wel, bijvoorbeeld het Circulaire Huis in Groesbeek waar het onderwijsprogramma is gemaakt door vmbo en mbo samen, met betrokkenheid van het bedrijfsleven.

Ruimte voor verbetering

De tevredenheid van STO-regio's met de samenwerking tussen vmbo en mbo verschilt: in de ene regio loopt het goed, in de andere is men ontevreden over de vorderingen of worden er wel activiteiten ondernomen, maar is er nog weinig sprake van een (samenwerkings)relatie waarop verder gebouwd kan worden. Door de bank genomen slaat de balans door naar de constatering dat er zeker nog 'ruimte voor verbetering' is. Dat heeft niks te maken met fysieke nabijheid van vmbo en mbo; zelfs binnen een vmbo-mbo-locatie kan het lastig zijn samen te werken en een betere aansluiting te realiseren. Er zijn regio's die kunnen voortborduren op al bestaande samenwerkingsstructuren en daarvan profiteren. Dat is een indicatie dat een goede samenwerkingsrelatie tijd kost. Middelen voor de inzet van mensen kunnen de samenwerking versoepelen (en andersom). Daarnaast stimuleert STO scholen sterk om meer buiten de eigen school te kijken.

Binnen STO zijn er een aantal zaken aan te wijzen die samenwerking lastig maken. Soms bestaat de indruk dat STO nog niet zo leeft bij het mbo, omdat een concrete toegevoegde waarde en/of de urgentie niet gevoeld worden en het mbo (nog) weinig belang ervaart ('leerlingen komen toch wel'). Een veelgehoord geluid is dat het in regio's ofwel goed loopt op bestuurlijke/directieniveau, maar niet verder komt ('voorbij de teamleider in de realiteit van het team') binnen de mbo-organisatie, of het omgekeerde: het contact tussen vmbo- en mbo-docenten is goed, maar het wordt niet geborgd op bestuurlijk niveau. Soms zit 'oud zeer' of een voorgeschiedenis de samenwerking in de weg. De regio-omvang/schaalgrootte binnen STO is aangepast op een 'werkbaar schaal voor het vmbo'.

Daarin tekenen zich grote verschillen af: van een regio met tientallen vmbo's en één mbo, tot een kleine regio waarin leerlingen uitstromen naar vijf mbo's, tot een regio die prima samenvalt met het verzorgingsgebied van het mbo en/of zelfs zo geconstrueerd is; een mbo dat met zeven STO-regio's te maken heeft, tot een mbo dat met honderden vmbo-scholen van doen heeft. Dat maakt de samenwerking organisatorisch een puzzel, zeker als het gaat om doorlopende leerroutes. Ook zijn er signalen dat mbo's zich vaak in een onderlinge concurrentieverhouding bevinden. Waar de mbo's andere opleidingen in hun pakket hebben dan de vmbo's in hun buurt, loopt de afstemming makkelijker. Uiteraard heeft corona ook impact gehad op de aandacht en (fysieke) samenwerking.

Goede verbinders

Hoe het mbo in een regio zich verhoudt tot het vmbo wisselt. Waar het mbo in eerdere techniekstimuleringsprojecten (zoals TiB) in regie was, ook over de inzet van middelen, ligt de regierol in Sterk Techniekonderwijs volgens de regeling bij het vmbo. Niet ieder mbo kan zich daarin vinden (vanuit de gedachte dat het mbo afnemer en eindopleider is), zeker waar het mbo geen rol in de Stuurgroep heeft gekregen. Dat kan doorspelen in de samenwerking en zich uiten in een gebrek aan vertrouwen. Het mbo verwacht dan van het vmbo initiatief en wacht op een vraag van het vmbo. Die vraag blijft soms uit, doordat het vmbo (gezamenlijk) bijvoorbeeld nog moet wennen aan de nieuwe rol. Aan de andere kant constateert een programmaleider: "Het mbo komt in beweging, omdat het merkt dat verandering nodig is. Het mbo wordt uit de comfort-zone gehaald, doordat vmbo in the lead is en andere vragen stelt."

Waar de samenwerking tussen vmbo-scholen onderling in een regio nog niet goed van de grond is gekomen, kan dat zijn weerslag hebben op de samenwerking met het mbo. Wisselingen van personeel en docententekort kunnen de samenwerking bemoeilijken, waardoor voor het vmbo 'ineens' een goede ingang in het mbo wegvalt. STO-regio's zetten coördinatoren, contactpersonen of projectleiders in als 'olijfmannetjes of -vrouwtjes' die de samenwerking stroomlijnen en faciliteren, opdat docenten zich kunnen concentreren op afstemming en ontwikkeling. Dat kan een coördinator aan mbo-zijde zijn, dan wel aan vmbo- én aan mbo-zijde. Het vinden van vakbekwaam technisch personeel in het onderwijs is op een aantal plekken een (grote) uitdaging voor het primaire proces; nog meer als van die docenten ook inzet in projecten wordt gevraagd. Door uitstroom van zittend personeel ontstaat er niet alleen een tekort, maar verdwijnt er ook expertise.

De aandacht voor doorlopende lijnen en leerroutes komt door STO in een stroomversnelling. De ambitie

van 'samen onderwijs maken' is een kwestie van lange adem en niet zomaar gerealiseerd. Dat realiseert men zich steeds meer. Daarbij spelen voor het mbo ook zaken als aantallen/massa, differentiëren en flexibiliteit van het opleidingsprogramma. Leerlingen komen immers binnen met verschillende achtergronden.

Een interessante kwestie is ook dat – soms ten gevolge van teruglopende instroom – niveau2-opleidingen verbreed worden. In een enkele regio gebeurt dat bewust om leerlingen in het eerste jaar van het mbo te helpen een gefundeerde keuze te maken.

Uit: Waar een wil is, is een leerweg (zie verwijzing 3)

Doorlopende leerroutes vergen een lange adem. Ze lukken met name daar, waar:

- een wil en wens is om doorlopende leerroutes tot stand te brengen,
- met een gemeenschappelijk (integrale) visie en doel,
- waar de samenwerking tussen vmbo en mbo goed is (men elkaar wat gunt, elkaar kent en vertrouwt, men zich gelijkwaardige partners voelt, waar ketenbelang boven schoolbelang gaat etc.),
- waar een duidelijk en communiceerbaar beeld bestaat van de routes,
- waar men het werken aan de routes faciliteert door een (professionele) structuur eromheen te bouwen met bv. een projectleider, overlegstructuur etc.
- waar de leerroutes zijn ingebed in een bredere samenwerking (die helpt om de focus te houden/belang/urgentie en om niet bij het eerste zuchtje tegenwind het bijltje erbij neer te gooien),
- er een lerende aanpak is.

En doorlopende leerroutes zijn nooit klaar.

Tot slot een aantal aandachtspunten op een rijtje:

- Investeer in de (informele) relatie als basis om tot duurzame samenwerking en betere aansluiting te komen. Organiseer bijvoorbeeld een Meet & Greet zodat vmbo- en mbo-docenten elkaar kunnen leren kennen. Samenwerken is mensenwerk.
- Organiseer vaste momenten in de week voor activiteiten met leerlingen/studenten, maar ook voor ontmoetingen en samenwerking tussen vmbo- en mbo-docenten.
- Investeer in coördinatoren die de samenwerking faciliteren en vmbo-docenten wegwijs kunnen maken in de mbo-organisatie.
- Kijk waar win-wincombinaties te maken zijn met mbo-studenten (niveau 4) om als buddy's/begeleiders van vmbo'ers te fungeren, ook als impuls voor doorlopende LOB.
- Regel het 'achtje' dicht (<https://www.sterkberoepsonderwijs.nl/inspiratie/het-achtje-op-orde>): Zorg voor een bestuurlijke opdracht (zonder dát lopen bevlogen mensen aan tegen de grenzen van hun tijd en capaciteit) en voor een projectleider die de mensen bij elkaar houdt, blijft enthousiasmeren, het bestuurt informeert en zorgt voor facilitering. Waar alle drie de niveaus goed zijn ingeregeld, werkt het goed en kan de beweging doorgaan (Klaster, 2021).